УДК 811.111’23’371’42

Бігунова Н. О.

ПЕРЦЕПТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТОНАЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПОЗИТИВНО-ОЦІННИХ ФРАЗ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО КІНЕМАТОГРАФІЧНОГО ДИСКУРСУ)

Стаття присвячена дослідженню інтонаційних характеристик позитивно-оцінних фраз в англомовному кінематографічному дискурсі. У статті запропонована власна таксономія позитивно-оцінних мовленнєвих актів, що функціонують у кінодискурсі, та викладені результати перцептивного дослідження тонального рівня, діапазону, гучності та темпу вимовлення комунікативних виявів позитивної оцінки.
Ключові слова: *оцінка, дискурс, інтонація, схвалення, похвала, комплімент, лестощі.*

Бигунова Н. А. Перцептивное исследование интонационных характеристик положительно-оценочных фраз (на материале англоязычного кинематографического дискурса). – Статья.
Статья посвящена исследованию интонационных характеристик положительно-оценочных фраз в англоязычном кинематографическом дискурсе. В статье предлагается собственная таксономия положительно-оценочных речевых актов, функционирующих в кинодискурсе, а также изложены результаты перцептивного исследования тонального уровня, диапазона, громкости и темпа произнесения коммуникативных высказываний положительной оценки.
Ключевые слова: *оценка, дискурс, интонация, одобрение, похвала, комплимент, лесть.*

Bigunova N. O. Perceptive investigation of positive evaluative phrases intonation characteristics in English film discourse. – Article.
The given article deals with the investigation of positive evaluative phrases intonation characteristics in English film discourse. The paper offers a taxonomy of positive evaluative speech acts functioning in film discourse and also summarizes the results of a perceptive investigation of positive evaluative phrases pitch level, range, loudness and tempo.
Key words: *evaluation, discourse, intonation, approval, praise, compliment, flattery.*

За останню чверть століття про оцінку написано чимало як власне лінгвістами різних напрямів, так і психологами й філософами. Найбільше розробок присвячено структурі оцінки: її основам, темі, предмету, об’єкту (Арутюнова Н.Д., Івін О.А., Вольф О.М., Приходько Г.І., Айєр А.Дж, Гівон Т., Вайт П.Р. та ін.); активно досліджуються мовні засоби передачі оцінки (Маркєлова Т.В., Заграєвська Т.Б., Токарєва О.М., Бондаренко Н.А., Кузнєцова В.А.); аналізується співвідношення оцінки з емоційністю й експресивністю (Арнольд І.В, Галкіна-Федорук О.М., Вілюнас В.К., Харченко В.К.); вивчається оцінний фрейм (Філлмор Ч., Мінський М., Шпякіна О.О., Рябкова А.В.).

Проте паравербальна сторона вираження оцінки вивчена недостатньо: досі не встановлені мімічні, жестові та інтонаційні параметри мовлення комунікантів, які висловлюють оцінку. Актуальність цієї статті зумовлена необхідністю встановлення інтонаційних характеристик оцінного мовлення, що видається можливим на матеріалі акторського мовлення в кінематографічному дискурсі.

Нашою метою ставимо опис закономірностей інтонаційної організації комунікативних виявів позитивної оцінки. При цьому доцільним уважаємо завдання складання таксономії позитивно-оцінних мовленнєвих актів, що функціонують у кінодискурсі, та викладення результатів перцептивного дослідження тонального рівня, гучності та темпу вимовлення комунікативних виявів позитивної оцінки.

Матеріал аналізу складають 315 фрагментів вираження позитивної оцінки в англомовному кінодискурсі.

Оцінка видається складною багатоплановою і багатоаспектною прагматичною когнітивною функційно-семантичною категорією. За Г.І. Приходько, оцінка є наслідком осмислення й відображення дійсності через призму її сприйняття людиною [8, с. 19].

Сам факт оцінювання свідчить про те, що об’єкт оцінки потрапив у ціннісне поле певного суб’єкта. Той самий об’єкт може «залишити байдужим» одного суб’єкта і зробити «небайдужим» – іншого. «З нескінченного числа навколишніх явищ оцінюються ті, що значимі на даний момент, становлять найбільший інтерес, емоційну спрямованість або важливість» [5, с. 201]. Тому різні суб’єкти можуть давати різну оцінку тієї ж самої ситуації.

Оцінювання відбувається через категоризацію об’єктів за шкалами, що відповідають кожному з критеріїв оцінювання, а потім за допомогою комбінації оцінок, отриманих по кожному з критеріїв [9, с. 6].

Першим імпліцитним елементом, що входить в оцінну структуру, є шкала оцінок, нерозривно пов’язана з природою об’єкта. Співвідношення власне оцінного та дескриптивного в оцінці визначає складну структуру оцінної шкали [4, с. 48].

Вважається, що з позицій характеру ставлення мовця до повідомлення оцінка буває позитивною (+), негативною (-) і нейтральною, або нульовою (0). Виокремлення нейтральної оцінки дає змогу говорити про існування опозиції «оцінність» – «безоцінність», яка лежить в основі мікрополя «оцінити – не оцінити», передбачає існування маркованих чи ж немаркованих полюсів.

© Н. О. Бігунова, 2017

Кажучи про оцінну шкалу, Н.Д. Арутюнова користується терміном «градаційна шкала» і відзначає, що в її середині «проходить вісь симетрії, відповідна нормі» [1, с. 231]. Такої ж думки дотримується Г.І. Приходько, яка зазначає, що «нуль» в оцінній шкалі – значимий оцінний знак, що представляє «норму», на фоні якої усвідомлюються оцінні аномалії в позитивний чи негативний бік [7].

Ми не можемо погодитися з такою думкою. Нульова оцінка, на наше переконання, не може бути нормою, байдужість також не є нормою. Якщо людина оцінює предмет як відповідний нормі, стереотипу, то, отже, це вже позитивна оцінка. Скажімо, якщо відповіддю на питання про здоров'я буде «нормально», то така оцінка не може тлумачитися як нейтральна: вона є позитивною.

Сама Г.І. Приходько підкреслює, що норма ближча до позитивного краю шкали, пояснюючи це тим, що людина як мовна особистість завжди прагне того, що заслуговує на схвалення [8, с. 33].

Оцінка вирізняється вибірковістю: вона виокремлює і фіксує те, що важливо з кута зору того чи іншого суб'єкта оцінки. За словами Н.Д. Арутюнової, природа оцінки завжди відповідає природі людини, оскільки «оцінюється те, що *потрібно* (фізично й духовно) людині та людству» [2, с. 181]. Якщо об'єкт не потрапив до сфери інтересів індивіда, то оцінка не формулюється ні в думках, ні в мовленні.

О.М. Вольф закликає розрізняти об'єкти, нецікаві для оцінки, тобто ті, які не перебувають у сфері оцінної діяльності суб'єкта, та об'єкти, що займають нейтральну позицію на шкалі оцінок, де ознаки «добре» і «погано» виявляються в певній рівновазі [4, с. 49]. Ми не можемо погодитися з другою частиною цього міркування (про нейтральну позицію на шкалі оцінок). Безумовно, оцінка того ж самого об'єкта може бути змішаною: можуть перераховуватися як його позитивні, так і негативні властивості. Проте нейтральна оцінка, на наш погляд, неможлива. Наприклад, якщо обговорюється якась ідея, то вона може подобатися чи не подобатися комунікантам; якщо мовець мовчить – це позначає, що він усе ще обмірковує свою оцінку: він не може просто цієї миті оцінити ідею, що, радше за все, є ознакою негативного ставлення, або з якихось причин не хоче обговорювати цю ідею (вважає недоречним її обговорення взагалі або із цими співрозмовниками, або в даному місці і т. ін.), тим не менше, на наш погляд, оцінний умовивід формулюється в його свідомості, хоч і не виводиться в зовнішнє мовлення.

На нашу думку, на оцінній шкалі є лише дві зони: зона *позитивного* і зона *негативного*. Якщо суб'єкт оцінки заявляє про свою байдужість до певного об'єкта, то це радше свідчить про негативну оцінку.

У нашому дослідженні ми обираємо оцінку зі знаком «плюс» не лише з «оптимістичних» міркувань, а й усвідомлюючи, що рушійною силою взаємодії людини зі світом є досягнення задоволення і звільнення від страждань.

У розробляємій нами концепції категорія оцінки видається ключовою в процесах когніції і комунікації; вона корелює з прагмасоціолінгвальними характеристиками комунікантів і обумовлює риси їх мовленнєвої поведінки, нерідко функціонуючи, таким чином, як основа *мовленнєвого акту* (далі МА). Оцінка як аксіологічна категорія вербалізується в мовленнєвих актах *схвалення, похвали, компліменту* та *лестощів*.

Схвалення визначаємо як позитивно-оцінний експресивний синкретичний МА, адресат якого ніколи не виступає об'єктом оцінки. Об'єктами схвалення є неживі предмети, ідеї та явища, які не входять у сферу особистих інтересів співрозмовника. Непричетність до особистих інтересів співрозмовника кардинально відрізняє схвалення від суміжних МА позитивної оцінки. Предметом оцінки МА схвалення є ознаки об'єктів, на які він спрямований. Ці ознаки відповідають оцінним стереотипам і пресупозиціям адресанта схвалення.

Похвалу визначаємо як позитивно-оцінний експресивний синкретичний МА, предметом оцінки в якому є моральні й інтелектуальні властивості, вміння і вчинки співрозмовника або відсутньої при розмові людини, а також зовнішність чи манери відсутньої людини. Якщо МА похвали стосується властивостей і вчинків співрозмовника, то адресат повідомлення й об'єкт оцінки збігаються; якщо в МА похвали оцінюються властивості й учинки відсутньої на момент мовлення людини, то адресат і об'єкт оцінки різні. Похвала переважно спрямована від вищого за соціальним станом або за віком комуніканта до нижчого.

Комплімент визначаємо як позитивно-оцінний експресивний синкретичний МА, предметами оцінки в якому виступають зовнішність і вчинки адресата, витлумачувані як досягнення. Комплімент частіше адресований рівному за статусом комунікантові, рідше – нижчому за статусом. МА компліменту, на відміну від інших позитивно-оцінних МА, має гендерну залежність: на передній план висувається статева належність його учасників.

Лестощі визначаємо як псевдощирий позитивно-оцінний маніпулювальний синкретичний МА, що характеризується наявністю в мотивації мовця розрахунку й корисливості, а також переважно збігом адресата й об'єкта позитивної оцінки. Предметами оцінки в МА лестощі є зовнішність адресата, його моральні й інтелектуальні властивості, вміння, досягнення та вчинки. Адресант лестить адресату не тому, що відчуває висловлювані почуття, а тому, що хоче отримати користь. У ста-

тусних відносинах лестощі в більшості випадків спрямовані від нижчого за статусом комуніканта до вищого, проте лестощі-вибачення також можуть бути спрямовані від мовця співрозмовникові, рівному або навіть нижчому на соціальних сходах.

В основу методики вивчення інтонаційних особливостей оцінного мовлення в роботі, як і в більшості українських праць з експериментальної фонетики, покладено комплексний метод експериментально-фонетичного вивчення інтонації, розроблений Т.О. Бровченко та В.Г. Волошиним [3], Е.О. Нушикян [6].

Для проведення аудиторського аналізу ми запросили 12 викладачів англійської мови. Перш за все, аудитори досліджували такі параметри фраз позитивної оцінки, як тональний рівень вимовляння і тональний діапазон (див. табл. 1).

Таблиця 1

Результати ідентифікації аудиторами тональних характеристик позитивно-оцінних фраз (у %)

МА	Рівень вимовляння фрази			Тональний діапазон фрази		
	Високий	Середній	Низький	Широкий	Середній	Вузький
Схвалення	75	18,7	6,3	58	29	13
Похвала співрозмовнику	25	55,5	19,5	10,8	81	8,2
Похвала третій особі	67,9	32,1	0	68	32	0
Комплімент	50	50	0	50	35,3	14,7
Лестощі	42,9	33,3	23,8	43,5	47,8	8,7
В середньому	52,2	37,9	9,9	46	45	9

Як свідчать дані таблиці 1, приблизно в половині випадків позитивно-оцінні фрази характеризуються високим тональним рівнем вимовляння (52,2%) і широким тональним діапазоном (46%).

Найбільш високий тональний рівень відрізняє фрази схвалення (75%) і похвали третій особі (67,9%). Фразам похвали третій особі також властивий найбільш широкий діапазон (68%). Таким чином, на думку аудиторів, найбільшу виразність у плані тонального параметра демонструють фрази похвали третій особі.

Менш часто в позитивно-оцінних фразах були зафіксовані середній висотний рівень (37,9%) і середній тональний діапазон (45%). Середній висотний рівень і середній тональний діапазон більшою мірою характерні для фраз похвали на адресу співрозмовника (55,5 і 81% відповідно).

Низький тональний рівень, як і вузький тональний діапазон, властивий позитивно-оцінним фразам в набагато меншому ступені (в середньому 9,9% і 9% відповідно). Низький тональний рівень характерний для тих фраз, що виражають лестощі (23,8%) і похвалу співрозмовнику (19,5%), в яких застосовується висхідна шкала.

Наступним завданням аудиторського аналізу було визначення сприйманої гучності позитивно-оцінних фраз. Результати визначення аудиторами ступеня гучності містяться в таблиці 2:

Таблиця 2

Сприйманий ступінь гучності в позитивно-оцінних висловлюваннях (у %)

МА	Ступінь гучності		
	Голосно	Нормально	Тихо
Схвалення	17	52	32
Похвала співрозмовнику	5	37	58
Похвала третій особі	18,8	75	6,2
Комплімент	8,3	70,9	20,8
Лестощі	17,6	58,8	23,5
В середньому	13,3	58,7	28

Згідно з думкою аудиторів в цілому позитивно-оцінні фрази характеризуються нормальною гучністю (58,7%). Пониження гучності, що забезпечує більш довірчі, інтимні умови спілкування, часто спостерігається у фразах ПОХВАЛИ співрозмовнику (58%) і, значно рідше, у фразах схвалення (32%), лестощів (23,5%) і компліменту (20,8%). Підвищення гучності, що свідчить про деяку перебільшеність, награність, навіть фальшивість, характерна для фраз похвали третій особі (18,8%), лестощів (17,6%) і фраз схвалення (17%).

Далі аудитори звернулися до параметра темпу мовлення (див. табл. 3).

Таблиця 3

Сприймана швидкість вимовляння позитивно-оцінних висловлювань (у %)

МА	Швидкість вимовляння		
	Швидко	Нормально	Повільно
Схвалення	13,8	44,8	44,4
Похвала співрозмовнику	45	55	0
Похвала третій особі	20	33,3	46,7
Комплімент	8,7	21,7	69,6
Лестощі	5,9	41,2	52,9
В середньому	18,7	39,2	42,7

Дослідження темпу вимовляння позитивно-оцінних висловлювань свідчить про його мінливий і нестабільний характер. На думку аудиторів, близько половини позитивно-оцінних фраз

(42,7%) вимовляються в повільному темпі. Повільний темп особливо характерний для фраз компліменту (69,6%) і лестощів (52,9%). За допомогою повільного темпу мовець досягає враження переконливості, щирості, захопленості.

Нормальний темп характеризує 39,2% позитивно-оцінних фраз. Він особливо характерний для фраз похвали співрозмовнику (55%), схвалення (44,8%) і лестощів (41,2%).

Прискорений темп, що повідомляє про деяку метушливість адресанта, властивий 18,7% позитивно-оцінних фраз, серед яких переважають фрази похвали співрозмовнику (45%).

Таким чином, проведений аудиторський аналіз дозволяє дійти певних висновків.

Аудиторський аналіз дає змогу стверджувати, що за сприйманими акустичними ознаками кожен з виділених МА позитивної оцінки відрізняється показниками тонального рівня, тонального діапазону, енергетичними характеристиками, темпоральними характеристиками і, таким чином, має свій *акустичний імідж*.

Фрази *схвалення* відрізняються найбільшою стислістю і завжди містять лише одну синтагму. Схвальні фрази вимовляються на найвищому тональному рівні: кількість фраз схвалення, що займають високий тональний рівень, складає 75%. Діапазон цих фраз переважно широкий (58%), рідше кваліфікується як середній (29%). Фрази схвалення відрізняються, як правило, нормальною (52%) або зниженою (32%) гучністю і нормальною (44,8%) або уповільненою (44,4%) швидкістю вимовляння.

Фрази *похвали співрозмовнику* характеризуються переважно середнім тональним рівнем вимовлення (55,5%) і середнім тональним діапазоном (81%). У плані гучності звучання вони, на відміну від інших типів фраз, вимовляються переважно тихо (58%). Темп вимовляння фраз похвали співрозмовнику нормальний (55%) або швидкий (45%). Фрази *похвали третій особі* характеризуються використанням високого (67,9%) або середнього (32,1%) тонального рівня. Фрази похвали третій особі відрізняються найбільш широким тональним діапазоном (68%), значно рідше в них використовується середній (32%) тональний діапазон. Ці фрази характеризуються нормальною гучністю в 75% фраз, що складає найвищий показник нормальної гучності в усіх досліджуваних фразах. У плані гучності спостерігається уповільнення мовлення (46,7%) або нормальний мовленнєвий темп (33,3%).

Фрази *компліменту* характеризуються використанням високого (50%) або середнього (50%) тонального рівня. Тональний діапазон в 50% фраз КОМПЛІМЕНТУ є широким, рідше (у 35,3%) – середнім, і значно рідше – вузьким (14,7%). У більшості фраз компліменту аудитори відмічали нормальну гучність вимовляння (70,9%). На тлі інших позитивно-оцінних фраз фрази компліменту характеризуються найбільш повільним темпом вимовляння (69,6%).

Фрази *лестощів* відрізняються варіативним рівнем вимовляння: він кваліфікується як високий в 42,9% фраз, середній – в 33,3% фраз і низький – в 23,8% фраз. Тональний діапазон фраз лестощів – середній (47,8%) або широкий (43,5%). Гучність вимовляння фраз лестощів кваліфікується в більшості випадків як нормальна (58,8%), рідше – знижена (23,5%) або підвищена (17,6%). Фрази лестощів характеризуються найбільш повільним (52,9%) або нормальним (41,2%) темпом вимовляння.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.

2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – I – XV. – 896 с.

3. Бровченко Т.А., Волошин В.Г. Методические указания по математической обработке и анализу результатов фонетического эксперимента / Т.А. Бовченко. – Одесса : ОГУ, 1986. – 49 с.

4. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Изд-е 3-е, стереотипное / Е.М. Вольф. – М. : КомКнига, 2006. – 280 с.

5. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Канке. – М. : Наука, 1997. – 352 с.

6. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи / Э.А. Нушикян . – Киев; Одесса : Вища школа, 1986. – 157 с.

7. Приходько Г.І. Оцінка і комунікація: посіб. для студентів та аспірантів / Г.І. Приходько. – Вінниця : Нова книга, 2013. – 168 с.

8. Приходько А.И. Семантика и прагматика оценки в современном английском языке / А.И. Приходько. – Запорожье : Запорожский государственный университет, 2004 б. – 321 с.

9. Ришар Ж.Ф. Ментальная активность: Понимание, рассуждение, нахождение решений / Ж.Ф. Ришар. – М. : Ин-т психологии РАН, 1998. – 323 с.